

بررسی تجربه توسعه ترکیه با تاکید بر برنامه های توسعه و مقایسه

آن با ایران

رحمت ا... قلی پور^۱، رضا آقاجانی^۲

چکیده

ترکیه مانند ایران به دلیل داشتن موقعیت خاص و استراتژیک در منطقه همواره با فرصت ها و تهدیدات فراوانی برای پیشرفت و توسعه خود روبرو بوده است. اهمیت سوق الجیشی این کشور که آن را در میان فرهنگ ها و سیاست های مختلف قرار داده و به پلی ارتباطی میان آسیا و اروپا تبدیل نموده، جایگاه ویژه ای را از نظر تاثیرگذاری بر جریان های بین المللی در منطقه برای ترکیه به ارمغان آورده است. اما نکته مهم این است که ترکیه با وجود داشتن شرایط مشابه ایران در گذشته، امروزه بر اساس گزارشات ملی و بین المللی در فرایند توسعه پیشرفت چشمگیری داشته است. حال این سوال مطرح می شود که علل موفقیت ترکیه در فرایند توسعه چه بوده است و برنامه های توسعه در ترکیه چه ویژگی هایی دارند که فرایند توسعه را تسهیل می نمایند؟ مطالعه و بررسی تجربه توسعه این کشور و مقایسه برنامه های کلان توسعه آن با برنامه ها و اسناد توسعه در ایران می تواند اطلاعات و نکات ارزشمندی را در بر داشته باشد. با این فرض، این مقاله با روش مطالعه تطبیقی و استفاده از اسناد و منابع اطلاعاتی و پژوهش های ثانویه ضمن بررسی نقش سیاست های دولت ترکیه در پیشرفت آن، به بررسی برنامه های توسعه در ترکیه و مقایسه آن با برنامه های توسعه در ایران می پردازد. نتایج به دست آمده از بررسی ها نشان می دهد هماهنگی و همراستایی همه خطمشی های دولت ترکیه در راستای اهداف توسعه تحت نظر وزارت توسعه آن کشور، تنوع و منطقی بودن برنامه های توسعه از بلند مدت (سند چشم انداز و برنامه های پنج ساله) تا کوتاه مدت (برنامه های میان مدت سه ساله و برنامه های سالانه) و نیز تعیین دقیق اهداف به وسیله کمی نمودن آن ها از مهم ترین علل پیشرفت ترکیه در سال های اخیر بوده اند.

واژگان کلیدی: تجربه توسعه، سیاست های دولت، برنامه های توسعه، ایران، ترکیه

^۱ دانشیار دانشکده مدیریت دانشگاه تهران

^۲ دانشجوی دکتری مدیریت توسعه دانشکده مدیریت دانشگاه تهران reza_aghajani@ut.ac.ir

مقدمه

موضوع توسعه و توسعه یافتگی از مهم‌ترین موضوعات مطرح در چند دهه اخیر بوده و مبنای اکثر برنامه ریزی‌ها و اهداف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی تمام کشورها از جمله ایران شناخته شده است. می‌توان گفت همه مردم تمایل دارند تا تمام ظرفیت‌های بالقوه کشورشان اعم از مادی، معنوی و انسانی افزایش یافته و به ظرفیت‌های بالفعل تبدیل شود و دستیابی به توسعه و پیشرفت یک آرمان ملی و مردمی است. اما توسعه نیازمند برنامه ریزی قوی است که باید متناسب با شرایط و موقعیت هر کشوری انجام شود. تودارو^۳ بر این باور است که توسعه را باید فرآیندی چند بعدی دانست که مستلزم تغییرات اساسی در ساختارهای جمعی و نهادهای ملی و نیز افزایش سرعت رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است. توسعه در اصل باید نشان دهد که مجموعه نظام اجتماعی هماهنگ با نیازهای متنوع اساسی و خواسته‌های افراد و گروه‌های اجتماعی در داخل نظام از حالت نامطلوب زندگی گذشته خارج شده و به سوی وضع یا حالتی از زندگی که از نظر مادی و معنوی بهتر است حرکت می‌کند (تودارو و اسمیت، ۱۳۹۱: ۲۹).

از انقلاب مشروطه تا کنون، بیش از یکصد سال است که مردم ایران برای غلبه بر توسعه نیافتگی تلاش می‌کنند. تاریخچه برنامه ریزی توسعه در ایران از سال ۱۳۱۶ آغاز می‌شود، ولی اولین برنامه در سال ۱۳۲۷ به تصویب رسید و مسیر آن بیشتر به جانب وابستگی بیشتر به قدرت‌های خارجی با اخذ وام از منابع خارجی، توسعه سرمایه داری خصوصی و پیروی از الگوهای توسعه نامتناسب با شرایط جامعه ایران و برگرفته از کشورهای غربی بود. پس از انقلاب نیز تجربه پنج برنامه توسعه را داشته‌ایم که در میان آن‌ها برنامه چهارم توسعه به عنوان اولین برنامه سند چشم‌انداز بیست ساله اهمیت خاصی داشت. متأسفانه علیرغم تمام این برنامه‌ها و اسناد توسعه‌ای، به اذعان گزارش‌های رسمی و غیر رسمی داخلی و بین‌المللی و همچنین گزارش‌های مجلس شورای اسلامی و واقعیت‌های موجود در ساختار اقتصادی و شرایط کسب و کار کشور، این برنامه‌ها در اکثر اهداف و شاخص‌های تعیین شده و همچنین اهداف سند چشم‌انداز ناکام بوده‌اند (الوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱۸). در این راستا می‌توان به گزارش بررسی عملکرد برنامه چهارم توسعه که توسط دفتر مطالعات برنامه و بودجه در سال ۸۸ منتشر شده اشاره کرد که در

³ Todaro

آن اکثر اهداف این برنامه "غیر قابل ارزیابی" و یا "تحقق نیافته" ارزیابی شدند (دفتر مطالعات برنامه و بودجه، ۱۳۸۸).

در بررسی علل و عوامل موثر بر شکست برنامه های توسعه در ایران می توان از تجربیات کشورهایی که در گذشته در شرایط مشابهی مانند ایران قرار داشتند، اما به دلایل مختلف موفق به توسعه و بهبود شرایط خود بر اساس آمارها و گزارشات ملی و بین المللی شدند استفاده کرد. هرچند به دلیل تفاوت های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و به طور کلی تفاوت زمینه کشور ما با دیگر کشورها نمی توان به طور مستقیم از برنامه های آن ها استفاده نمود، اما با بررسی تجربیات و نقاط ضعف و قوت در توسعه این کشورها می توان نکات ارزشمندی برای پیشرفت و توسعه کشور به دست آورد.

یکی از این کشورها که شباهت های بسیار زیادی با ایران داشته و در سال های اخیر نیز پیشرفت چشمگیر آن موجب به وجود آمدن سوالات جدی در مورد چرایی و چگونگی توسعه آن شده، کشور ترکیه است که نوع برنامه و روند رو به رشد و موانع عدم رشد آن می تواند برای کشورهای در حال توسعه دیگر مانند ایران نکته های آموزنده ای را به منظور طراحی و عملیاتی کردن برنامه های توسعه و پیشرفت در بر داشته باشد.

علت انتخاب کشور ترکیه برای بررسی تجربه های توسعه ای، شباهت های بسیار زیاد میان این دو کشور آسیایی و مسلمان است. ترکیه نیز مانند ایران به دلیل داشتن موقعیت خاص و استراتژیک در منطقه، همواره با فرصت ها و تهدیدات فراوانی برای پیشرفت و توسعه خود روبرو بوده است. اهمیت سوق الجیشی این کشور که آن را در میان فرهنگ ها و سیاست های مختلف قرار داده و به پلی ارتباطی میان آسیا و اروپا تبدیل نموده، جایگاه ویژه ای را از نظر تأثیرگذاری بر جریان های بین المللی در منطقه برای ترکیه به ارمغان آورده است. اما نکته مهم تر در این شباهت ها این است که بر اساس گزارش انجمن اقتصادی جهان^۴ ترکیه در سال ۲۰۰۲ از نظر شاخص رقابت پذیری جهانی^۵ در میان ۴۹ کشور جهان در مکان ۴۶ قرار داشت و فساد مالی و اداری در تمامی ارکان حکومت از نظام مالیاتی تا گمرکی و بانکی کاملاً محسوس بود، اما این رتبه در سال ۲۰۱۳ در بین ۱۴۸ کشور جهان به ۴۴ رسید که پیشرفت کاملاً محسوسی را نشان می دهد (گزارش انجمن

^۴ World Economic Forum (WEF)

^۵ Global Competitiveness Index (GCI)

اقتصادی جهان ۲۰۱۳-۲۰۱۴^۶. همان طور که گفته شد بررسی تجربه توسعه ترکیه و پیامدهای آن می‌تواند در طراحی و عملیاتی نمودن برنامه‌های توسعه در ایران مفید باشد. اما علل پیشرفت چشمگیر ترکیه در سال‌های اخیر و تجربه ترکیه از توسعه چه بوده است؟ این مقاله در چهار بخش سعی در پاسخ به سوالات پیش گفته دارد. در بخش اول نقش خط مشی‌های دولت ترکیه در توسعه آن بررسی می‌شود. سپس برنامه‌های کلان توسعه در ایران و ترکیه بررسی می‌شوند. در بخش سوم تجربه‌های توسعه ترکیه و چگونگی بومی کردن آن‌ها در کشور بحث می‌شود و در نهایت نتیجه‌گیری و جمع‌بندی ارائه می‌شود.

نقش سیاست‌ها و برنامه‌های دولت در توسعه ترکیه

می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین تعیین‌کنندگان توسعه و توسعه نیافتگی، کسانی هستند که مسئول برنامه‌ریزی و تعیین خط‌مشی‌های کلان کشور و همچنین اداره و مدیریت سازمان‌های یک کشور هستند. در گذشته اغلب اقتصاددانان معتقد بودند که توسعه اقتصادی به فراوانی سرمایه، نیروی انسانی و منابع مادی تولید بستگی دارد، اما در سال‌های اخیر این واقعیت که منابع اقتصادی تنها از طریق ایفای نقش هماهنگ‌کنندگی مدیران لایق به بازده مطلوب تبدیل می‌شود، بیشتر جلوه‌گر شده است (فرج‌وند، ۱۳۸۲: ۷). بنابراین برای توسعه و پیشرفت، وجود دولتی موثر و کارا اهمیتی اساسی دارد. در ادامه با بررسی توسعه در ترکیه، این اهمیت را می‌توان در تحولات روند پیشرفت ترکیه پس از تغییر دولت در سال ۲۰۰۲ به وضوح مشاهده نمود.

دوره تاریخی مهم مورد بحث در این مقاله در مورد تحولات ترکیه، متعلق به دوره‌ای است که رویکرد اسلامی در آن کشور شکل رسمی پیدا کرد و با ظهور حزب "عدالت و توسعه"، اداره کشور از سال ۲۰۰۲ رسماً در اختیار اسلام‌گرایان قرار گرفت. به عبارت دیگر ضمن حفظ اصول کلی سکولاریسم سنتی ترکیه (که از سال ۱۹۲۳ تا کنون ادامه دارد) و پیروی از اصول اقتصاد آزاد که در دهه ۱۹۸۰ پایه‌گذاری شد، گرایش‌های مذهبی مردم به صحنه سیاسی و اقتصادی جامعه نفوذ کرد و نظامی متفاوت با ایران را به وجود آورد که ترکیبی است از سکولاریسم، آزادی اقتصادی و حفظ رویکرد اسلامی. بنابراین دولت ترکیه با گرایش اسلامی، از دو جهت راهی متفاوت با ایران را در پیش گرفت. اول آن که ترکیه به

⁶ World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2013-2014.

نظام اقتصاد آزاد وفادار ماند و برعکس ایران که هنوز درگیر آن است که چگونه اقتصاد دولتی را به خصوصی تبدیل کند، بزرگترین جذب کننده سرمایه خارجی در منطقه شد و مقدمات پیوستن به اروپا را فراهم آورد. تفاوت دوم به نحوه تعامل دو کشور ایران و ترکیه با جهان برمی گردد. ایران به دلیل تجربیات گذشته، نوعی بدبینی تاریخی نسبت به غرب - به خصوص آمریکا و انگلیس - دارد که انعکاس آن در تصمیم‌گیری‌های بعد از انقلاب پر-رنگ تر گردید. اما ترکیه، با پذیرش تغییر در شرایط حاکم بر جهان، وجوه ناخوشایند حافظه تاریخی خود را به فراموشی سپرد و راه تعامل مثبت با غرب را در دستور کار خود قرار داد (بهکیش، ۱۳۸۹: ۱۱).

عملکرد موفق و شعارهای اعتدال‌گرایانه حزب عدالت و توسعه موجب شد تا در انتخابات پارلمانی نوامبر ۲۰۰۲ پیروزی چشمگیری نصیب آن شود. حزب عدالت و توسعه با درس گرفتن از اشتباهات احزاب رفاه و فضیلت، از شکاف‌های اجتماعی موجود در جامعه ترکیه و نیز نارضایتی مردم از احزاب بر سر قدرت، نهایت استفاده را برد و توانست اکثریت مطلق را در پارلمان ترکیه بدست آورد که در نوع خود طی یک دهه گذشته، امری بی سابقه بوده است. بنیان‌گذار حزب عدالت و توسعه اعلام کرد که حزب جدید از دموکراسی، سکولاریسم، عدالت و رفاه اجتماعی حمایت می‌کند و قصد دارد ترکیه را یک کشور ثروتمند بسازد (پاتون^۷، ۱۹۹۶). دولت ترکیه نزدیکی هرچه بیشتر به اتحادیه اروپا و آغاز مذاکرات را در سرلوحه برنامه‌های سیاست خارجی خود قرار داد تا بتواند در عرصه داخلی، مخالفان خود را غیرمستقیم تحت فشار قرار دهد. خط مشی این دولت پس از به قدرت رسیدن در ارتباط با مسائل داخلی و خارجی، اعتدال و میانه روی بوده است (واعظی، ۱۳۸۷).

دولت ترکیه در اقتصاد موفق بوده و توانسته در جذب سرمایه خارجی خوب عمل کند. همچنین این دولت توانست نرخ تورم را مهار کند و ارزش لیر ترک را با برداشتن صفرهای بیشمارش افزایش دهد. در این دوران روابط تجاری ترکیه با بسیاری از کشورهای منطقه از جمله ایران هم افزایش یافت و سرمایه‌گذاری شرکت‌های غربی در بانک‌های این کشور هم رشد قابل ملاحظه‌ای کرد (کوهنورد، ۱۳۸۶).

دولت ترکیه با اتخاذ سیاست اصلاحات اقتصادی از جمله خصوصی سازی، تعامل بیشتر در روابط خارجی و همراهی با اقتصاد جهانی توانست در مدت پنج سال تحولات

⁷ Patton

مهمی در اوضاع اقتصادی ترکیه ایجاد کند و با تقویت اقتصاد ترکیه، رضایت عمومی را جلب کند (واعظی، ۱۳۸۷).

اصلاحات سیاسی و حقوقی نیز به نوبه خود موجب تقویت اصلاحات اقتصادی خواهند شد، از این رو اتخاذ این اصلاحات توسط دولت و تطبیق قوانین داخلی ترکیه با قوانین اتحادیه اروپا موجب شد شفافیت و کارآمدی اقتصادی در ترکیه باز هم افزایش پیدا کند و بخش غیر رسمی اقتصادی و فساد، قاچاق و پولشویی در حد قابل توجهی کاهش یابد (قهرمان پور، ۱۳۸۴: ۴۲).

سازمان برنامه ریزی دولت^۸ که در سال ۱۹۶۰ بنیان گذاری شده بود در ژوئن سال ۲۰۱۱ به وزارت توسعه تبدیل شد. وزارت توسعه جمهوری ترکیه سازمانی متخصص-بنیان^۹ است که فرایند توسعه ترکیه را در سطحی کلان برنامه ریزی و هدایت می کند و بر هماهنگی خط مشی ها و استراتژی های توسعه تمرکز دارد. چشم انداز وزارت توسعه ترکیه یک وزارت رهبر، پویا و متخصص بودن است که فرایند توسعه ترکیه را به شکلی کل نگرانه، با تمرکز بر خط مشی گذاری و ساخت استراتژی، طراحی و رهبری کند (سایت رسمی وزارت توسعه ترکیه^{۱۰}) می توان گفت ایجاد این وزارتخانه به عنوان تنظیم کننده برنامه های جامع و خرد توسعه و نیز تنظیم کننده خط مشی های مختلف دولت در همه ابعاد در راستای اهداف برنامه های توسعه و نیز هماهنگ کننده توسعه متوازن در بخش های مختلف جامعه نقش مهمی در توسعه ترکیه بر اساس گزارش های ملی و بین المللی داشت. در حقیقت می توان گفت وزارت توسعه به نوعی مدیریت توسعه در کشور ترکیه بوده است.

به طور کلی مهم ترین اقدامات و سیاست های دولت ترکیه در راستای توسعه آن را می توان به شرح زیر خلاصه نمود:

- جذب سرمایه خارجی از طریق خصوصی سازی بنگاه های اقتصادی، به ویژه در عرصه صنایع مرتبط با نفت و گاز، بانکداری و بنادر بزرگ؛
- کنترل موثر تورم و تک رقمی کردن آن (نرخ تورم در سال ۲۰۰۴ به ۹/۳ درصد کاهش یافت که این رقم طی ۳۰ سال گذشته در ترکیه بی سابقه بوده است. در حالی

⁸ The State Planning Organization

⁹ Expert based

¹⁰ <http://www.mod.gov.tr>

که در سال‌های آغازین سده جدید میلادی نرخ تورم در ترکیه سه رقمی بوده است، البته بر اساس گزارش انجمن اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۲ این رقم به حدود ۸,۹ درصد کاهش یافته است؛

- کاهش نرخ بیکاری تا ۱۰ درصد؛
  - افزایش درصد رشد اقتصادی؛
  - افزایش ارزش واحد پول ترکیه (لیر) در مقابل ارزهای خارجی؛
  - افزایش درآمد سرانه ملی ترکیه (که بر اساس گزارش انجمن اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۲ به حدود ۱۰,۶۰۹ دلار رسیده است)
  - استمرار رشد تولید ناخالص داخلی به صورت میانگین ۶ درصد در سال‌های اخیر (که بر اساس گزارش انجمن اقتصادی جهان در سال ۲۰۱۲ به حدود ۷۹۴,۵ میلیارد دلار رسیده است)
  - افزایش صادرات؛
  - جلب اعتماد بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول با درپیش گرفتن اصلاحات اقتصادی و استراتژی توسعه صادرات به منظور اخذ وام‌های کم بهره از این نهادهای بین‌المللی؛
  - افزایش تعهد و مسئولیت‌پذیری نهادهای دولتی و عمومی در برابر شهروندان؛
  - کاهش محسوس فساد اداری و مالی در بدنه دولت (واعظی، ۱۳۸۷)
- بنابراین دولت ترکیه با اصلاحات گسترده در خط مشی‌های سیاسی، اقتصادی و حقوقی مانند خصوصی‌سازی، تعامل بیشتر در روابط خارجی و جذب سرمایه از طریق آن، همراهی با اقتصاد جهانی و مطابقت قوانین داخلی خود با قوانین اتحادیه اروپا و در نتیجه افزایش شفافیت فعالیت‌های دولتی و کاهش فساد اداری در آن، برنامه ریزی‌های منطقی برای توسعه و نیز همراستا سازی خط مشی‌های مختلف دولت در جهت توسعه و با هدف توسعه توانست به موفقیت‌های چشمگیری در راه رسیدن به توسعه دست یابد.

مقایسه برنامه‌های توسعه در ایران و ترکیه

برنامه ریزی توسعه از جمله ابزارهای مهم پیشرفت است که پس از جنگ جهانی اول و به دنبال آن بحران بزرگ اقتصادی، مورد توجه دولت‌ها قرار گرفت. در ابتدا مدیریت کوتاه

مدت اقتصاد و حذف نوسانات، مطلوب نظر بود، اما پس از مدتی نیاز به هماهنگی میان وظایف، تعیین اهداف و افق آینده کشورها سبب شد تا گرایش عمومی کشورهای جهان در دهه ۱۹۵۰ میلادی به سمت برنامه ریزی و تدوین برنامه های توسعه معطوف شود. بنابراین طی دهه‌های اخیر، دولت‌ها به ویژه در کشورهای در حال توسعه برای رفع تنگناهای اقتصادی-اجتماعی، فراهم کردن زمینه ها و پایه های توسعه و رشد اقتصادی و هدایت آن ها به سوی آرمان ها و اهداف تعیین شده از راه برنامه ریزی توسعه، نقش اساسی بر عهده گرفته اند. از آن جایی که برنامه ریزی با تجهیز تمامی منابع موجود و به عنوان هماهنگ کننده طیف وسیعی از وظایف جهت حصول اهداف کمی شده، منجر به توسعه اقتصادی می شود، استفاده از آن در تعیین اهداف، افق ها و آینده کشورها امری اجتناب ناپذیر می باشد، البته باید توجه داشت ساختار و نوع نظام اقتصادی و اجتماعی حاکم بر کشور، نیروی انسانی ماهر، سطح دانش و مهارت فنی جامعه، کارایی و دستگاه اداری مدیریت کشور و غیره از عوامل موثر در تعیین نوع و شکل برنامه ریزی و استفاده بهینه از منابع می باشد (معاونت برنامه ریزی و امور اقتصادی وزارت بازرگانی، ۱۳۸۷: ۹).

بنابراین همه کشورها و به ویژه کشورهای در حال توسعه اقدام به برنامه ریزی برای توسعه می‌کنند، اما نتایج این برنامه‌ها و سرعت توسعه و پیشرفت در همه این کشورها یکسان نیست. به عنوان مثال در مورد ایران و ترکیه با وجود وضعیت نسبتاً مشابه در گذشته، و با وجود این که هر دو کشور برنامه های جامع توسعه دارند، اما نتایج حاصل از این برنامه ها در این دو کشور تفاوت بسیاری با یکدیگر دارند. قبل از بررسی و مقایسه برنامه های توسعه در ایران و ترکیه ابتدا بر اساس آخرین گزارش انجمن اقتصادی جهان (۲۰۱۴-۲۰۱۳)^{۱۱} وضعیت فعلی این دو کشور را در برخی شاخص های مهم توسعه بررسی می نماییم:

جدول ۱ مقایسه ایران و ترکیه بر اساس برخی شاخص های مهم توسعه در سال ۲۰۱۲

شاخص	ایران	ترکیه
جمعیت	۷۴٫۸ میلیون نفر	۷۳٫۶ میلیون نفر
تولید ناخالص داخلی	۵۴۸٫۹ میلیارد دلار	۷۹۴٫۵ میلیارد دلار

^{۱۱}The Global Competitiveness Report 2013-2014

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

درآمد سرانه	۷,۲۱۱ دلار	۱۰,۶۰۹ دلار
نرخ تورم	۳۰,۶ درصد	۸,۹ درصد
امید به زندگی	۷۳ سال	۷۳,۹ سال
رتبه کلی رقابت پذیری (بین ۱۴۸ کشور)	۸۲	۴۴

Source: World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2013-2014.

ترکیه نیز مانند ایران دارای سند چشم انداز بیست ساله (۲۰۲۳) است که هنگام به روی کار آمدن دولت عدالت و توسعه تدوین شد و هدف آن رسیدن به اهداف چشم انداز تا یکصدمین سال تبدیل ترکیه به جمهوری (۲۰۲۳) است. این سند چشم انداز، مبنای مرجع تمام برنامه های دیگر توسعه و خط مشی های دولت است. چشم انداز ترکیه تحقق شش هدف آرمانی را در جهت محقق شدن کامل آرمان سند مزبور، ضروری می داند. چهار هدف از این میان، اهداف داخلی و دو هدف دیگر به صورت مستقیم و غیر مستقیم به روابط خارجی و سیاست خارجی این کشور مرتبط هستند، این اهداف چشم انداز بیست ساله ترکیه عبارتند از (چشم انداز ۲۰۲۳ ترکیه):

- نوسازی دولت و حکمرانی خوب و صلح داخلی.
- توسعه همه جانبه ظرفیت های انسانی.
- توسعه اجتماعی عادلانه و ارائه خدمات با کیفیت بالای عمومی.
- افزایش توان رقابتی بین المللی از طریق آزادسازی اقتصادی و تضمین تخصیص منابع.
- تبدیل به سرمایه نمودن دارایی های اقتصادی، سیاسی و جغرافیایی ترکیه.
- یکپارچگی بازارهای رقابتی بین المللی ترکیه با استفاده از ورود سرمایه خارجی، افزایش صادرات نسبت به واردات، بهره گیری از تکنولوژی های پیشرفته، ترویج آرم ها و علائم تجاری ترکیه در جهان و حضور سرمایه های هدفمند و کارای ترکیه در جهان.

یکی از مهم ترین اهداف ترکیه در این سند قرار گرفتن در بین ده اقتصاد برتر دنیاست، در مقابل سند چشم انداز ایران عمده هدفش تبدیل ایران به کشور اول منطقه از نظر اقتصادی، علمی و فناوری تا سال ۱۴۰۴ می باشد.

همان طور که گفته شد، سازمان برنامه ریزی دولت در این کشور در سال ۲۰۱۱ به وزارت توسعه تبدیل شد و این وزارت مسئول تمام برنامه های توسعه، از تنظیم تا اجرا، پیگیری، کنترل و هماهنگی آن می باشد. اسناد رسمی و اصلی تعیین کننده چارچوب خط مشی های میان و بلند مدت در ترکیه عبارتند از: برنامه های توسعه، برنامه های میان مدت و برنامه های سالانه. ترکیه نیز مانند ایران دارای برنامه های توسعه پنج ساله است و آخرین برنامه ای که تدوین نموده، برنامه دهم توسعه پنج ساله برای ۲۰۱۴-۲۰۱۸ است که هدف اصلی آن رسیدن به جایگاه بهتر در زنجیره ارزش بین المللی، تبدیل شدن به کشوری با درآمد بالاتر و نیز غلبه بر مسئله فقر مطلق است. دهمین برنامه پنج ساله ترکیه ۵ رکن اساسی دارد که عبارتند از:

- ثبات در اقتصاد کلان
- سرمایه انسانی و بازار نیروی کار
- فناوری و نوآوری
- زیرساخت های فیزیکی
- کیفیت نهادی

هدف نهایی و کلی این برنامه رشد بالا و با ثبات است (برنامه دهم توسعه ترکیه ۲۰۱۸-۲۰۱۴).

نکته دیگر که هم می تواند نوعی شباهت در برنامه های دو کشور باشد وجود برنامه های سالانه در دو کشور است که این برنامه ها به نوعی بخشی از برنامه های میان مدت در نظر گرفته می شوند. تا به اینجا دو کشور در برنامه های پنج ساله توسعه و سند چشم انداز بیست ساله شباهت داشتند، اما برنامه های توسعه ترکیه با ایران تفاوت های مهمی نیز دارند که در ادامه به آن ها اشاره می شود:

۱. وزارت توسعه ترکیه و شورای عالی تصمیم گیری برنامه های توسعه را تدوین و اجرایش را پیگیری می کنند، همچنین این وزارت خط مشی های کلان دولت در همه زمینه ها اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و غیره را نیز با اهداف برنامه ها هماهنگ می

کند و در نتیجه هماهنگی و همراستایی بین سیاست‌های مختلف دولت در جهت توسعه به وجود می‌آید که یکی از ارکان مهم مدیریت توسعه است.

۲. ترکیه علاوه بر دو برنامه پیش گفته (پنج ساله و چشم انداز) دو برنامه مهم دیگر نیز دارد که در ایران وجود ندارند و موجب افزایش دقت و کنترل بر برنامه‌های اصلی توسعه می‌شوند: برنامه‌های میان‌مدت سه ساله^{۱۲} که در راستای برنامه‌های بلند مدت (پنج ساله و چشم انداز) برای کوتاه مدت تنظیم می‌شوند و برنامه‌های پیش‌برنامه اقتصادی سه ساله^{۱۳} که بر مبنای برنامه‌های سه ساله تنظیم می‌شود و به پیش‌بینی وضعیت شاخص‌های اصلی توسعه در سه سال آینده می‌پردازد.

۳. برنامه‌های سالانه در ایران برخلاف ترکیه چندان جدی و ملاک عمل نیستند. برنامه‌های سالانه از نوع کوتاه مدت بوده و علی‌القاعده باید با همکاری وزارتخانه‌ها و سازمان‌های اجرایی تهیه شوند. این برنامه‌ها، سهم هر سال را در برنامه پنج ساله نمایان می‌سازند و به این اعتبار از نظر محتوا فرقی با برنامه میان مدت ندارند. همچنین، برنامه‌های از این دست، به لحاظ حصول اطمینان از پیشرفت می‌توانند بسیار سودمند باشند. در طول سال‌ها، در سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی برای تهیه این گونه برنامه‌ها کوشش‌هایی انجام شده است. هرچند که این شیوه برنامه‌ریزی هرگز به آن گونه که در برنامه‌ریزی برخی کشورها، همچون هندوستان و ترکیه امر کاملاً معمول و متداولی می‌باشد، در ایران مورد استفاده و ملاک عمل قرار نگرفته است. در واقع، در کشور ایران، بودجه هزینه و درآمد دولت همان برنامه سالانه تلقی می‌شود (معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی وزارت بازرگانی، ۱۳۸۷: ۹).

۴. برخلاف برنامه‌های توسعه در ایران که اغلب تنها به ذکر اهداف کیفی بسنده می‌کنند، برنامه‌های توسعه در ترکیه علاوه بر ذکر کیفی، اهداف را با جزییات و به صورت کمی نیز تعیین می‌کنند تا در هر زمان و هر سال بتوان فاصله وضعیت مطلوب و موجود را سنجید. در حقیقت ترکیه با کمی کردن و تعیین دقیق اهداف برنامه‌هایش، با برنامه‌های سالانه و میان مدت میزان دستیابی به این اهداف و نیز اهداف برنامه‌های بلند مدت (۵)

¹² Medium-Term Program

¹³ The Pre-Accession Economic Program (PEP)

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مقایسه و نظریه های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اربدیشت و خرداو ۱۳۹۳

ساله و چشم انداز) را مرتب مورد سنجش قرار داده و کنترل می نماید. به عنوان نمونه در جدول زیر که عینا از برنامه دهم توسعه ترکیه (۲۰۱۸-۲۰۱۴) اقتباس شده، اهداف اصلی برنامه ی دهم پنج ساله آورده شده است:

جدول ۲ اهداف اصلی برنامه دهم توسعه در ترکیه (۲۰۱۸-۲۰۱۴)

شاخص های اصلی	اهداف برای ۲۰۱۸	اهداف برای ۲۰۲۳
تولید ناخالص داخلی	۱,۳ بیلیون دلار	۲ بیلیون دلار
درآمد سرانه	۱۶,۰۰۰ دلار	۲۵,۰۰۰ دلار
صادرات	۲۲۷ میلیارد دلار	۵۰۰ میلیارد دلار
نرخ بیکاری	۷,۲ درصد	۵ درصد

منبع: بروشور برنامه دهم توسعه (۲۰۱۸-۲۰۱۴)^{۱۴} ترکیه

همان طور که ملاحظه می شود اهداف توسعه به صورت کمی در برنامه آورده شده اند و در هر زمان می توان روند حرکت به سوی توسعه را با مقایسه وضع موجود و اهداف مطلوب سنجید.

در مقایسه کلی برنامه های توسعه ایران و ترکیه، می توان جدول زیر را ارائه نمود:

جدول ۳ مقایسه برنامه های جامع و اسناد اصلی توسعه در ایران و ترکیه

ترکیه	ایران	برنامه ها
در ترکیه سند چشم انداز ۲۰۲۳ وجود دارد که شش هدف اصلی دارد چهار هدف داخلی و دو هدف نیز مرتبط با سیاست خارجی هستند مهم ترین هدف آن تبدیل شدن به یکی از ده اقتصاد برتر دنیاست.	در ایران سند چشم انداز سال ۱۴۰۴ مطرح است و هدف اصلی آن، تبدیل ایران به کشور اول منطقه از نظر اقتصادی، علمی و فناوری می باشد.	سند چشم انداز بیست ساله
از مستندات رسمی تعیین کننده چارچوب خط مشی های دولت ترکیه	در ایران از سال ۱۳۱۶ آغاز شد و پس از انقلاب نیز تجربه پنج برنامه توسعه وجود	برنامه های پنج ساله توسعه

¹⁴ Brochure of Tenth Development Plan (2014-2018)

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

بوده که خود بر مبنای سند چشم انداز این کشور تنظیم می شود.	دارد که طبق گزارشات ذکر شده در رسیدن به اهداف خود ناکام بوده اند.	
این برنامه ها بر مبنای برنامه های پنج ساله و در نتیجه در راستای سند چشم- انداز تنظیم می شوند. این برنامه ها نیز اهداف را در بازه زمانی کوتاه تر به صورت کمی و دقیق تعیین می کنند.	-	برنامه های میان مدت سه ساله
این برنامه ها بر اساس برنامه های میان مدت سه ساله تنظیم می شوند و روند توسعه را با اهداف کمی پیش بینی می کنند.	-	پیش برنامه اقتصادی سه ساله
برنامه های سالانه در ترکیه به منظور تعیین اهداف کوتاه مدت در راستای اهداف بلند مدت توسط شورای عالی تصمیم گیری تنظیم می شوند	این شیوه برنامه ریزی هرگز به آن گونه که در برنامه ریزی برخی کشورها، همچون هندوستان و ترکیه امر کاملاً معمول و متداولی می باشد، در ایران مورد استفاده و ملاک عمل قرار نگرفته است. در واقع، در کشور ایران، بودجه هزینه و درآمد دولت همان برنامه سالانه تلقی می شود.	برنامه های سالانه
بیشتر اهداف به صورت کمی و دقیق تعیین می شوند و با برنامه های میان مدت (سالانه و میان مدت سه ساله) روند حرکت به سوی اهداف بلند مدت (چشم انداز و پنج ساله) سنجیده می شود.	بیشتر اهداف به صورت کیفی مطرح می شوند و چندان مورد سنجش قرار نمی گیرند.	سایر تفاوت ها

تجربه های مفید توسعه ترکیه

در بررسی علل کامیابی کشور ترکیه به بخش زیادی از اهداف توسعه ای، می توان نقش پر رنگ دولت آن را به وضوح مشاهده نمود. نهاد اصلی سیاست گذاری و تعیین خط مشی ها و برنامه های توسعه در ترکیه، یعنی دولت آن در زمینه دستاوردهای توسعه ای، کارنامه موفقی دارد. یکی از علل این امر تعامل سازنده ترکیه با جهان است که همان طور که بحث آن رفت منجر به بهبود اوضاع اقتصادی آن و گرفتن وام های با بهره کم از بانک جهانی و صندوق بین المللی پول شد. اگر این عامل را برونزا (عاملی خارج از کنترل ما) فرض کنیم، عوامل داخلی نیز در پیشرفت و توسعه ترکیه نقش مهمی داشتند. تمرکز بر

توسعه با تاسیس وزارت توسعه، برنامه های منطقی بلندمدت (سند چشم انداز و برنامه پنج ساله) با شاخص های کمی تعیین شده، به همراه برنامه های میان مدت (برنامه های سالانه و میان مدت) بر مبنای آن ها و با شاخص های کمی شده و سنجش دائمی روند حرکت در جهت چشم انداز از جمله عوامل مهم داخلی بودند که در توسعه ترکیه نقش مهمی داشتند. علاوه بر این ها، هماهنگی و همراستایی همه خط مشی های دولت در جهت اهداف برنامه های بلند مدت که وزارت توسعه مسئول آن است نیز نقش مهمی در توسعه ترکیه داشته است. اصلاحات سیاسی و حقوقی که منجر به افزایش شفافیت در دولت و کاهش فساد اداری و اقتصادی شد از دیگر عوامل مهم داخلی اثرگذار بر فرایند توسعه ترکیه بوده است. بنابراین می توان توسعه در ترکیه را حاصل مجموعه ای از عوامل داخلی و خارجی دانست. کشور ایران از نظر دارایی های طبیعی و منابع داخلی مزیت های بسیاری بر ترکیه دارد، بنابراین با توجه به وضعیت فعلی کشور که عوامل خارجی مانند تحریم موجب جلوگیری از تعامل اقتصادی با برخی کشورها و پیشبرد اهداف توسعه ای کشور می شوند، ایران برای توسعه می تواند از عوامل درونزا و ظرفیت های داخلی خود استفاده کند و به اصلاح ضعف های نظام اداری و برنامه ریزی خود بپردازد. بنابراین با توجه به تجربه توسعه ترکیه می توان نتیجه گرفت که برنامه های توسعه در کشور باید منطقی و منطبق با شرایط موجود کشور باشند، درون برنامه ها و میان آن ها باید هماهنگی وجود داشته باشد، بدین معنا که علاوه بر هماهنگی قسمت های مختلف یک برنامه، یک برنامه باید با برنامه های قبلی و نیز برنامه های بالادستی خود نیز هماهنگ باشد. همچنین کمی سازی و تعیین دقیق اهداف بر اساس واقعیات موجود موجب آسان تر شدن سنجش نحوه حرکت در مسیر برنامه ها و مقایسه وضع موجود با وضع مطلوب خواهد شد. نکته مهم دیگر که از تجربه توسعه ترکیه بدست می آید، لزوم وجود یک هسته مرکزی برنامه ریز و هماهنگ کننده برنامه های توسعه با یکدیگر و با سایر خط مشی های دولت، مانند وزارت توسعه ترکیه در کشور است. هماهنگی و همراستایی میان برنامه های توسعه با یکدیگر و همچنین هماهنگی آن ها با سایر برنامه ها، سیاست ها و خط مشی های کشور موجب ایجاد هم افزایی و افزایش تاثیر آن ها در پیشرفت کشور خواهد شد.

بحث و نتیجه گیری

در این مقاله روند توسعه ترکیه و علل موفقیت و حرکت پر شتاب آن مورد بحث قرار گرفت و اشاره شد که عوامل خارجی (تعامل سازنده با سایر کشورها) و داخلی (اصلاحات سیاسی، حقوقی و اقتصادی مناسب و نیز برنامه های هماهنگ و منطقی توسعه) در موفقیت این کشور در تحقق اهداف توسعه ای خود نقش داشته اند. در ادامه بر برنامه های توسعه این کشور به عنوان یکی از علل مهم و درونزای توسعه آن تاکید شد. همچنین برنامه ها و اسناد اصلی توسعه در ترکیه با اسناد توسعه‌ای ایران مقایسه و شباهت ها و تفاوت های آن ها به همراه نقاط ضعف و قوتشان بررسی گردید. فرایند برنامه ریزی توسعه به عنوان یکی از مهم ترین ابزارهای توسعه باید در کشور ما بیشتر مورد توجه قرار گیرد، برای این منظور می توان از ویژگی های مطلوب برنامه های توسعه در ترکیه مانند منطقی بودن برنامه ها، تعریف برنامه های متنوع از بلند مدت (چشم انداز بیست ساله و پنج ساله) تا کوتاه مدت و همراستایی و هم افزایی آن ها، کمی نمودن اهداف در برنامه ها و سنجش مداوم وضعیت موجود و مطلوب (میزان انحراف از برنامه) و از همه مهم تر وجود یک نهاد مرکزی هماهنگ کننده همه خط مشی ها و سیاست های دولت با برنامه های توسعه، مانند وزارت توسعه؛ برای طراحی برنامه های توسعه در ایران استفاده نمود. پیشنهاد می شود در پژوهش های آینده، میزان تطابق و همراستایی بودجه های سالانه دولت، برنامه های پنج ساله توسعه، سند چشم انداز بیست ساله و سایر خط مشی های دولت با یکدیگر مورد بررسی قرار گیرند. همچنین بررسی میزان واقع بینانه و منطقی بودن برنامه های توسعه کشور از گذشته تا به حال با توجه به عوامل درونزا و برونزا و شرایط کشور در زمان های مختلف؛ علل موفقیت یا ناکامی برنامه های توسعه در کشور، چگونگی هماهنگ و همراستاسازی خط مشی ها و سیاست های کشور در راستای اسناد جامع و ملی توسعه می توانند موضوعاتی در خور توجه برای پژوهش های آینده باشد.

فهرست منابع و مآخذ

الوانی، سید مهدی، کیاکجوری، کریم. رودگر نژاد، فروغ. (۱۳۸۹). مدیریت توسعه. تهران: انتشارات صفار-اشراقی.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

برنامه دهم توسعه ترکیه ۲۰۱۸-۲۰۱۴. موجود در سایت رسمی وزارت توسعه ترکیه:
<http://www.mod.gov.tr/Pages/content.aspx?l=99479284-12e6-4d7d-bb4d-10d2a19feded&i=6>

به‌کیش، محمد مهدی. (۱۳۸۹). قیاسی بر توسعه ایران و ترکیه. دنیای بهتر. شماره ۱۹: ۵-۹. تودارو، مایکل. اسمیت، استیفن. (۱۳۹۱). توسعه اقتصادی. ترجمه وحید محمودی. تهران: انتشارات نگاه دانش.

چشم انداز ترکیه ۲۰۲۳، موجود در سایت رسمی شورای تحقیقات علمی و فناوری ترکیه:
<http://www.tubitak.gov.tr/en/about-us/policies/content-vision-2023>
دفتر مطالعات برنامه و بودجه. (۱۳۸۸). بررسی عملکرد برنامه چهارم توسعه بر حسب مواد. ویرایش اول. شماره مسلسل: ۹۹۶۹.

سایت رسمی وزارت خارجه ترکیه: <http://www.mod.gov.tr>
فرج‌وند، اسفندیار. (۱۳۸۲). مبانی مدیریت دولتی. تهران: انتشارات فروزش.
قهرمان پور، رحمان. (۱۳۸۴). کتاب آسیا (۴) ویژه مسائل ترکیه، اصلاحات اقتصادی در ترکیه و چالش‌های پیش‌رو. تهران: انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیق بین‌الملل ابرار معاصر،

کوهنورد، نفیسه. (۱۳۸۶/۵/۳). چرا عدالت و توسعه. نشریه همبستگی. بازتابی: ۱۹۶۰۲۲۸۹.
معاونت برنامه ریزی و امور اقتصادی وزارت بازرگانی. (۱۳۸۷). برنامه ریزی توسعه؛ مبانی، مفاهیم و مطالعه تطبیقی تجربه کشورهای منتخب و ایران. جلد اول.

واعظی، محمود. (۱۳۸۷). تجربه جدید در ترکیه؛ تقابل گفتمان‌ها. راهبرد. شماره ۴۷: ص ۴۵-۴۷.
Patton, Marcie J. (2006). The Economic Policies of Turkey's AKP Government: Rabbits from a Hat? Middle East Journal, Volume. 60. No, 3. P, 513-536.

World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2013–2014. The Report and an interactive data platform are available at www.weforum.org/gcr.